

Ney-Krwawicz, Marek

Armia Krajowa w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego

Przegląd Pruszkowski nr 2, 15-21

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek Ney-Krwawicz

ARMIA KRAJOWA W STRUKTURACH POLSKIEGO PAŃSTWA PODZIEMNEGO

W swym historycznym rozwoju przechodziła Armia Krajowa ewolucję od Służby Zwycięstwu Polski – organizacji wojskowo-politycznej – poprzez utworzony na jej bazie Związek Walki Zbrojnej, będący już strukturą typowo wojskową, o kadrowym charakterze – do w pełni zorganizowanego wojska podziemnego, jakim stała się ostatecznie Armia Krajowa. W każdej fazie swego istnienia była strukturą legitymującą się mandatem legalnych, konstytucyjnych władz Rzeczypospolitej.

Służba Zwycięstwu Polski (SZP)

Powstanie Służby Zwycięstwu Polski było efektem połączenia się w tym samym czasie dwóch niezależnych od siebie inicjatyw: odgórnej Naczelnego Wodza marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego i oddolnej gen. brygady Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza.

27 września 1939 r. Gen dyw. Juliusz Rómmel podpisał kluczowy dla działania SZP dokumentu:

Dane mi przez Naczelnego Wodza w porozumieniu z Rządem pełnomocnictwo dowodzenia w wojnie z najazdem na całym obszarze Państwa, przekazuję gen. bryg. Michałowi Tokarzewskiemu-Ka-

raszewiczowi z zadaniem prowadzenia dalszej walki o utrzymanie niepodległości i całości granic.

Tym samym tworzona przez gen. Tokarzewskiego Służba Zwycięstwu Polski otrzymywała mandat władz państwowych do działania na obszarze całego Kraju. Była więc wówczas jedyną strukturą konspiracyjną wśród tego typu inicjatyw legitymującą się pełnomocnictwami najwyższych władz Rzeczypospolitej, co automatycznie sytuowało ją nad tworzonymi w różnych częściach Polski strukturami podziemnymi.

Podstawowe założenia SZP zostały sprecyzowane w jej statucie, a ich autorem był inicjator powołania SZP gen. Tokarzewski. Zadaniem SZP było podjęcie zdecydowanej i nieustępliwej walki z najeźdźcą, jak to określono w statucie, na każdym polu jego działalności w Polsce. Walkę tę miano prowadzić wszelkimi środkami do czasu wyzwolenia Polski w granicach sprzed rozpoczęcia wojny. Zadaniem SZP było również „tworzenie powiązanych ze sobą hierarchicznie i współdziałających harmonijnie ośrodków tymczasowej władzy narodowej w Kraju”. Łączyła więc w sobie SZP zadania walki zbrojnej z tworzeniem cywilnych ośrodków władzy działających wszakże, co zaznaczono w cytowanym dokumencie, w pełnej lojalności w stosunku do Rządu Rzeczypospolitej. Była więc strukturą wojskowo-cywilną, która swymi wpływami zaczęła obejmować całość okupowanych ziem polskich. Przystąpiono do organizowania Dowództwa Głównego SZP i komend Okręgów. Rozpoczęła działalność Rada Główna Obrony Narodowej.

Związek Walki Zbrojnej (ZWZ)

Podczas, gdy w okupowanym Kraju rozwijała się Służba Zwycięstwu Polski, 13 listopada 1939 r., na mocy decyzji władz RP na obczyźnie (Rządu i Naczelnego Wodza) z 8 i 13 XI 1939 r., utworzony został Związek Walki Zbrojnej. Funkcję Komendanta

Głównego ZWZ objął gen. broni Kazimierz Sosnkowski, który w korespondencji z Krajem używał pseudonimów „Józef Godziemba”, „Godziemba”.

4 grudnia 1939 r. podpisana została pierwsza instrukcja organizacyjna, skierowana przez KG ZWZ i Naczelnego Wodza gen. Władysława Sosnkowskiego do płk. dypl. Stefana Roweckiego, pełniącego w Dowództwie Głównym SZP funkcję Zastępcy DG i Szefa Sztabu DG SZP. Formalnie więc dotychczasowe poczynania SZP zostały zdezawuowane na rzecz nowej struktury konspiracyjnej. Jednak przesłanie zasadniczej dla rozpoczęcia działania ZWZ w Kraju instrukcji właśnie do Zastępcy DG SZP i wyznaczenie go Komendantem Obszaru Nr 1 w Warszawie, kluczowego dla pracy podziemia krajowego, wskazywało na częściowe uznanie przez najwyższe władze RP dotychczasowych poczynañ niepodległościowych SZP. W praktyce więc od chwili dotarcia do Kraju Instrukcji nr 1 z 4 grudnia 1939r., co nastąpiło na przełomie 1939 i 1940 roku dotychczasowe struktury SZP stawały się strukturami ZWZ.

Celem ZWZ było stworzenie ośrodków czynnego oporu narodowego oraz współdziałanie w odbudowie Państwa na drodze walki orężnej. Organizacja z chwilą wkroczenia do Kraju Wojsk Polskich miała ulec rozwiązaniu i wejść w szeregi regularnej armii. W odróżnieniu od SZP ZWZ był już strukturą tylko wojskową. Podkreślały to zasady regulaminowe, w których stwierdzano, iż *ZWZ jest organizacją ścisłą, tajną, wojskową, opartą o bezwzględnie pojęte zasady hierarchii, karności i dyscypliny*. Bardzo istotnym dla miejsca ZWZ powstającym wówczas jeszcze w załączkowej formie państwie podziemnym było sformułowanie w teźże instrukcji nr 1, iż *ZWZ jest organizacją jednolitą, jedyną działającą na terenie Kraju i nie może być w żadnym wypadku związkiem kilku organizacji pokrewnych*.

Zasadnicze jednak kwestie poruszyła Instrukcja nr 2 dla ob. „Rakonia” płk. Stefana Roweckiego z 16 stycznia 1940 roku. Charakteryzując tam ZWZ, stwierdzono, iż na terenie Kraju działać może jako ośrodek wojskowy jedynie i wyłącznie ZWZ, skupiając

doborowy element zarówno pod względem ideowym jak i charakteru, niezależnie od przynależności politycznej poszczególnych członków.

W zasadach regulaminowych pisano:

- 1. ZWZ stanowi część składową Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej podległą przez Komendanta Głównego Naczelnemu Wodzowi Wojsk Polskich.*
- 2. Każdy oficer i szeregowy WP biorący udział w pracach ZWZ jest w dalszym ciągu żołnierzem armii działającej na froncie, przysługują mu wszelkie prawa moralne i materialne żołnierza czynnej służby.*
- 3. Wszyscy członkowie ZWZ, którzy uprzednio nie należeli do Siły Zbrojnej Rzeczypospolitej, mogą uzyskać stopień wojskowy na wniosek Komendanta Głównego ZWZ.*
- 4. W momencie wybuchu powstania zbrojnego, nakazanego decyzją Rządu, komendanci okupacji, względnie obszarów mają prawo rozkazodawstwa wojskowego w stosunku do wszystkich osób wojskowych znajdujących się na odnośnym terytorium i prawo to mogą przenieść na podległe im organa związkowe.*
- 5. W zasadzie służba w ZWZ jest służbą ideową. Rekompensaty materialne – przewidziane w p. 2 mogą mieć miejsce dopiero po odzyskaniu terytorium suwerennego Państwa Polskiego”.*

Przytoczone powyżej zasady regulaminowe wyraźnie stwierdzały, iż ZWZ jest częścią Wojska Polskiego.

Kolejnym, bardzo istotnym dokumentem była depeza nr 2926 z 3 września 1941 roku skierowana jednocześnie do Komendanta Głównego ZWZ i do Delegata Rządu RP na Kraj. Gen. Władysław Sikorski pisał:

1. *W obecnej sytuacji najistotniejszym czynnikiem w przyszłej walce o odzyskanie niepodległości Polski jest Organizacja Wojskowa w Kraju, którą uważam za główną część dowodzonych przeze mnie sił zbrojnych.*
2. *By armia przygotowywana konspiracyjnie w Kraju stała się tym czynnikiem siły w odpowiedniej chwili, praca wojskowo – organizacyjna musi zespolic wszystkie wysiłki, jakie w tym zakresie na terenie kraju istnieją. Jest to najpilniejsze zadanie.*

Konsekwencją tej depešy był fakt używania przez gen. Roweckiego terminu – „Siły Zbrojne w Kraju”, stosowanego od października 1941r. Termin ten funkcjonował od tej pory do końca istnienia Armii Krajowej w 1945r. Występował on zarówno w rozkazach dowódcy krajowego, jak i w dekretach Prezydenta RP.

Trzeba stwierdzić, iż właśnie on najtrafniej określał miejsce i rolę Armii Krajowej w strukturach zarówno Polskiego Państwa Podziemnego, jak i Sił Zbrojnych RP, które składały się z dwóch członów – konspiracyjnych Sił Zbrojnych w Kraju i pozakrajowych regularnych Sił Zbrojnych.

ARMIA KRAJOWA (AK)

Inną, pochodną tej depešy, był rozkaz Naczelnego Wodza z 14 lutego 1942r. znoszący dla użytku zewnętrznego nazwę ZWZ z znaczeniem, iż:

Wszyscy żołnierze w czynnej służbie wojskowej w Kraju stanowią Armię Krajową (...) podległą jej Dowódcy.

To przemianowanie ZWZ na AK w strukturze organizacyjnej nie pociągało żadnych zmian. Było natomiast podniesieniem rangi krajowych Sił Zbrojnych ze Związku na Armię, w skład której

weszli wszyscy żołnierze pozostający w czynnej służbie wojskowej. Stanowiąc część Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej, była Armia Krajowa podziemnym Wojskiem Polskim. A to pociągało za sobą rozliczne konsekwencje.

Przede wszystkim to podziemne Wojsko Polskie miało w sobie skupić cały wysiłek wojskowy krajowej konspiracji. Stąd też niezwykle ważną sprawą stało się, podkreślane w wielu depe szach do Komendanta ZWZ a potem Dowódcy AK, scalenie w ramach Sił Zbrojnych w Kraju szeroko powstających organizacji wojskowych różnych stronnictw i ugrupowań politycznych. Z punktu widzenia władz RP i Sił Zbrojnych w Kraju koniecznością było scalenie pod jedną komendą różnych pod względem zasięgu, liczebności, oparcia politycznego organizacji wojskowych w jedną strukturę organizacyjną, podległą najwyższym władzom RP. Wynikało to zarówno z przyjętej organizacji państwa podziemnego oraz Sił Zbrojnych w Kraju, jak i głównego zadania wyznaczonego krajowym Siłom Zbrojnym – tj. przygotowania i przeprowadzenia w końcowej fazie wojny zwycięskiego powstania powszechnego, do którego miała wystąpić jednolicie przygotowana i wyszkolona armia podziemna.

Dążenie to jest już widoczne w pierwszych, kierowanych do Kraju instrukcjach z grudnia 1939r. i stycznia 1940 r. W lutym 1940 r. płk Stefan Rowecki, jako Komendant Okupacji Niemieckiej ZWZ otrzymał pełnomocnictwo Komendanta Głównego ZWZ, gen Kazimierza Sosnkowskiego, do podporządkowania mu wszystkich istniejących na jego terenie organizacji wojskowych. Tworzenie jednolitych pod względem organizacji i podległości Sił Zbrojnych w Kraju, a jednocześnie różnorodnych postawami i opcjami politycznymi, było w warunkach konspiracji zadaniem niezwykle trudnym; a jego realizacja, głównie ze względu na ambicje dużych ugrupowań i stronnictw politycznych, przeciągała się w czasie.

Stąd też wydanie przez Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego rozkazu z 15 sierpnia 1942 r., w którym, w wykonaniu postanowienia ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym

z 9 kwietnia 1938 r. i dekretu Prezydenta RP z 27 maja 1942 r. o organizacji naczelných władz wojskowych w czasie wojny, zarządził podporządkowanie Dowódcy Armii Krajowej wszystkich istniejących na terenie Kraju organizacji wojskowych. Powyższy rozkaz był bardzo ważny w prowadzonych rozmowach scaleniowych z różnymi ugrupowaniami politycznymi.

Formalno-prawnym usankcjonowaniem miejsca Armii Krajowej w strukturze Polskiego Państwa Podziemnego był Dekret Prezydenta RP z 1 września 1942 r. „O tymczasowej organizacji władz na ziemiach Rzeczypospolitej” powtórzony z niewielkimi zmianami 26 kwietnia 1944 r.